

STAJNIA JAKO MIEJSCE REZONANSÓW MIĘDZYGATUNKOWYCH.

DWA ZDARZENIA Z ŻYCIA KONI

WSTĘP

Animals have little power. Even so, it is important to recognize that “animals are not powerless or voiceless, and they shape elements of daily practice in all sorts of ways”. K. Coulter, 2018, 141

Opisanie życia zwierząt i ludzi stanowi metodologiczne wyzwanie dla socjologa (Konecki 2008, Coulter 2016, 2018). Próba obiektywizacji perspektywy drugiego człowieka jest już odejściem od ścisłej, tradycyjnej, naukowej obiektywności a rozumienie i empatia wobec przedstawicieli własnego gatunku cechują się także znacznymi ograniczeniami poznawczymi, jednak dzieje się z tymi, które dotyczą innych rodzajów istnień? Takie działanie badawcze wykracza poza ramy tradycyjnej metodologii i rzuca nas ku początkom socjologii czyli obserwacji i badaniom etnograficznym. Obserwacja życia zwierząt z niezwykłą stanowczością informuje socjologa o tym, jak duży wpływ na wyniki badań ma jego własna osoba-podmiot i jak nietatwo jest przekroczyć tę część ludzkiego umysłu, która buduje wizję świata w oparciu o ideę antropomorfizmu i antropocentryzmu. Proces odsiewania własnych wyobrażeń od zdarzeń, czy typowo „ludzkich” interpretacji od złożoności przyczyn i zjawisk w percepcji zwierząt poszukiwanie wyjaśnień poza związkami przyczynowo-skutkowymi jest procesem koniecznym, pracą nad sobą, która towarzyszy badaczom życia społecznego ludzi oraz innych gatunków. Pozostając w świadomości własnych ograniczeń wyruszyłam do stajni opisać wytwarzaną tam, głównie przez konie i ludzi rzeczywistość. Głównie, ponieważ oprócz nich w tej przestrzeni egzystują inne istoty: koty, psy, ptaki, myszy, muchy, gzy, rzesze grzybów wirusów i bakterii. Wiem, że to, co tam odnalazłam jest wyrazem ludzkiego porządkowania świata, że nie udało mi się uciec od ludzkich kategorii kognitywnych a sposób postrzegania świata przez konie pozostaje dla mnie osiągalny tylko na drodze dedukcji i intuicji. Liczę jednak na to, że „końsko-ludzkie” doświadczenie przebije się w mojej opowieści w kontekście tych dwóch sytuacji, które wybrałam, jako reprezentację spotkań międzygatunkowych. Stanowią one wycinek badania etnograficznego (*Aniami center research*), będącej półroczną współobecnością z końmi w stajni w Białym Borze pod Grudziądzem.

W artykule Kendry Coulter *Challenging Subjects: Towards Ethnographic Analyses of Animals* (2018) i książce Honoraty Kropikiewicz *Porozumienie w świecie zwierząt, Biokomunikacja* (2016) człowiek zostaje poddany marginalizacji w badaniu a głównym przedmiotem dociekania stają się non-humans actors działający w warunkach skonstruowanych przez ludzi. Coulter proponuje w nim by przelamywać antropocentryzm poprzez etnografię „nie-obecności człowieka” oraz przedstawiania koni jako aktorów społecznych a nie tylko byty biologiczne. Człowiek miałby pozostać niewidzialnym, niewykłanym narratorem historii ich życia i interakcji między nimi. Niewidzialny narrator to dla Coulter ten, którego obecność nie jest pogłębianą w badaniu. Badacz nie koncentruje się na rozpoznaniu i analizowaniu doświadczenia ludzi, którzy są obecni w stajni. Milcząca obecność człowieka w badaniu pozwala nam na wypracowanie momentu, w którym analizie będzie podlegał jedynie język międzygatunkowych spotkań i wymian zachodzących w obszarze komunikacji, gdzie wyciszona perspektywa ludzka pozwala rozpoznać rolę obiektów, które mają na nią znaczący wpływ (ogrodzenia, pomieszczenia, pokarm, baty, lonże etc). Nie jest to zatem ani ujęcie stricte etologiczne ani socjologiczne. Stajnia jest przestrzenią, w której gatunki wzajemnie na siebie wpływają Kropikiewicz (2016, s. 16), w której doświadcza się „przejścia” ze świata końskiego, ludzkiego do świata wspólnego, gdzie dzieją się codzienne puryfikacje i hybrydyzacje praktyk. Jeśli przyjmiemy, że stajnia jest światem życia koni to ludzie pełnią w nim tylko rolę akantów. Konie nie muszą postrzegać całej sieci organizacyjnej i porządków aksjologicznych antropocenu, jakim jest stajnia. W mikroświecie stajni aktorzy kreują wzajemną rzeczywistość w Ramach codziennych/niecodziennych praktyk. Nie jest zatem możliwe ukrycie obecności człowieka jak zaproponowała Coulter. Wchodzący do stajni człowiek jest nie tylko rozpoznawany przez konie jako nie-członek stada ale także jako nośnik pewnych informacji i potencjalności zdarzeń. Powinniśmy zatem zredukować doświadczenie podmiotu ludzkiego i jego autorefleksyjność na rzecz analiz doświadczeń i działań podejmowanych przez podmioty nie-ludzkie. W tym krótkim tekście staram się pokazać dwa zdarzenia z życia koni. W obu pojawia się ogrodzenie i jego możliwe manifestacje w życiu koni. Grodzenie, ogrodzenie wpływa na życie istot zamieszkujących oraz odwiedzających stajnie, zbliżając i oddalając je jednocześnie.

POSTHUMANISTYCZNE INSPIRACJE METODOLOGICZNA

Posthumanizm postuluje zdekonstruowania antropocentryzmu i wniesienie post-dualistycznej perspektywy (Ferrando 2016, Braidotti 2014, 47) oraz wypracowanie metodologii, która pozwoli nam na badanie sytuacji międzygatunkowych (Zawojski 2017, Domańska 2006), które jako takie konstytuują życie społeczne i są stałym elementem antropocenu. Przyporządkowanie non-humans kategorii Innego pozwala na realizowanie humanistyki zaangażowanej, ale prowadzi też do

i „mówienia za” przedmioty, rośliny i inne zwierzęta (Domańska 2006, s.13). Perspektywa Innego w tej narracji ma charakter inkluzyjny, ukazujący, jaki wpływ na świat mają wymienione wyżej przedmioty, zwierzęta i ludzie. Za upodmiotowieniem przedmiotu/ Innego stoją przesłanki aksjologiczne, odnoszące się do zmiany w świecie, która dokonuje się przez ruch do ucłowieczenia. Zaangażowany paradygmat feministyczny podejmuje się inkluzji zwierząt do dyskursu nauk społecznych i nauk o człowieku (Birke 2010, Birke 2012, Barcz, Dąbrowska 2014). W tej perspektywie zdefiniowanie/ zachowanie naukowej obiektywności pozostaje nadal wyzwaniem, które Latour opisuje jako „nieuporządkowanie, niezdiscyplinowanie, samo warunkowanie się, stawianie oporu językowi i badaniu przez obiekt”. Obiekt, który nauki społeczne powinny uchwycić w sytuacji, w której wychodzi on poza ramy. Współczesny dyskurs nauk społecznych, którego uwaga skupia się na relacjach międzygatunkowych pozostaje pod wpływem laturowskiego konceptu sprawczości/agency zwierząt (Latour 2010), oraz rozwijającej się etologii. Posthumanistyczny paradygmat w historii zwierząt przyjmuje, że wszystkie gatunki posiadają swoje dzieje i na równi z ludźmi są sprawcami wydarzeń społecznych. Sprawczość zwierząt jest w tym wypadku rekonstruowana na bazie tego, co pozostało wykreowane w obszarze narracji. Implikuje także przyjęcie pewnych założeń co, do podmiotowości i duchowości świata, zwierząt i ludzi (Ferrando 2016). Podejście posthumanistyczne wywołuje: 1) spojrzenie holistyczne, zanegowanie dychotomii np. ciało-umysł/dusza, które charakteryzuje się zbliżeniem do siebie tych dwóch wymiarów oraz podkreśleniem silnego i bezpośredniego wpływu ciała na psychikę i psychiki na ciało 2) uznanie intuicjonizmu czyli zwrot w kierunku intuicyjnego (a nie racjonalnego) poznania oraz dowartościowanie „wewnętrznego głosu”, emocji i uczuć 3) dowartościowanie natury — która nie jest już widziana jako siła, nad którą należy zapanować, a człowiek przedstawiany jest jako część ekosystemu, jeden z wielu elementów, który powinien żyć w zgodzie i harmonii z innymi 4) dowartościowanie cech tradycyjnie postrzeganych jako kobiece, co oznacza podkreślenie roli harmonii, równowagi, kooperacji jak i eliminację koncepcji przemocy, przymusu i dominacji. 5) bricolage przede wszystkim oznacza łączenie elementów różnych (często odległych) paradygmatów, dyskursów, systemów kulturowych (Ferrando 2016).

KOŃ-TEKSTY. WSZYSTKO JEST WSZYSTKIM

Wieki współzystencji gatunku homo sapiens i przedstawicieli equines wytwarzały i fluktuowały rozmaite konstelacje relacji społecznych, które doprowadzały do wzajemnego dostosowania się obu gatunków (Hausberger, Roche, Henry, Visse 2008). Konie i ludzi łączy epoki wspólnych doświadczeń, które przyniosły nie tylko rozwój cywilizacji, zmieniły sposób prowadzenia konfliktów, dały możliwość efektywniejszego uprawiania ziemi i przyczyniły się do rozwoju

transportu i komunikacji (Alexander 1963, Jurmain 1989, Clutton-Brock 1992, Olsen 1995, Edwards 2000, Xenophon 1962, Chamberlin 2006, Bracegirdle and Connor 2000, Derry 2006, Barclay 1980). Konie do dziś stanowią pożywienie dla ludzi a ludzie dostarczają pożywienia koniom. Więcej możemy powiedzieć na temat tego, w jaki sposób udomowienie wpłynęło na rozwój genetyczny koni, ich pokrój, budowę, problemy zdrowotne, mniej zaś wiemy na temat tego, w jaki sposób obcowanie, współpraca z końmi wpłynęły na zmiany biologiczne w człowieku. Możemy jedynie sobie uzmysławiać trwającą przez wieki wymianę i wzajemne oddziaływanie flory bakteryjnej, cyrkulacje chemiczne, rozwój umiejętności manualnych i wyostrenie zdolności obserwacji, które są niezbędne przy współpracy z końmi. Konie były poddawane modyfikacjom genetycznym, po to by spełnić ludzkie i środowiskowe oczekiwania. Najsłynniejszą egzemplifikacją udomowienia jest rasa koni Lipcanów (Cacic 2014, Westerman 2013). Jeśli chodzi o to, w jaki sposób konie „ukoniły” człowieka, to śladów tego możemy szukać w narracjach ludzi obcujących z końmi, trenujących/ układających konie do walki, sportu czy pracy. Znajdują się one we wspomnieniach filozofów, żołnierzy, weterynarzy, drwali, rolników i licznych artystów.

Współpraca koni i ludzi działa się na poziomie mikro i makrostrukturalnym, a jej echo rozbrzmiewa na wielu wymiarach ludzkiej kultury (Dorohostajski 1861, Dyakowski 1911). Współcześnie konie angażowane są do procesów terapeutycznych, w których poprzez „ukonienie” socjalizuje się człowieka do życia we wspólnocie (Horse Assisted Therapy, Equine Therapy, Hipoterapia). Konie pomocne są także w odnajdywaniu społecznych korzeni i tożsamości (BUSH MOB, Monar, equine therapy as social therapy (Mitsuda 2007). W czasach, w których żyjemy, w epoce maszyn i postępu technologicznego fakt wspólnej historii zdaje się nie mieć już znaczenia a relacja człowieka i konia nie jest czynnikiem znaczącym dla ekonomii i rozwoju świata zachodniego. Codzienna zapośredniczona w pracy interakcja człowieka i konia odchodzi w zapomnienie, egzystując symbolicznie pod maską codzienności, przypominając się w wyrażeniach językowych i koniach mechanicznych (Kowalczyk 2018). Wobec tak radykalnych zmian społecznych fizyczna praca koni w rolnictwie i transporcie budzi zarazem sentyment oraz coraz więcej publicznych kontrowersji (czego przykładem jest polski długoletni spór o fizyczną pracę koni na drodze do Morskiego Oka i pracę dorożek na krakowskim rynku) i traktowana jest jako symbol głębokiego zróżnicowania ekonomiczno-społecznego. W krajach Maghrebu, Azji oraz Ameryki Południowej koniowate stanowią część gospodarstwa ludzkiego (Broke 2018, Luna & Tadich 2019). Badania prowadzone w Chile wskazały na binarny status konia. Z jednej strony jest traktowany jako członek rodziny a z drugiej strony pełni rolę ludzkiego narzędzia (Chamove, Crawley-Hartrick, Stafford 2002, 323–331). Będąc częścią gospodarstwa domowego konie dzielą codzienny los rodziny, w której żyją i pracują. Na efektywność oraz zdrowie pracujących koniowatych mają wpływ

nie tylko warunki, w jakich przebywają ale także relacja, jaka łączy je z właścicielem (Luna & Tadic 2019, 2). Konie użytkowane w kulturze zachodniej do sportu i rekreacji stanowią przeniesienie dawnej narracji na pole współczesnych analiz ekonomicznych, ale przede wszystkim jako punkt odniesienia stanowią egzemplifikację kolonialnej opowieści o ludziach i koniach. Są zatem punkty na mapie, gdzie koń pełni rolę narzędzia do pracy i takie, w których jest narzędziem rozrywki. Badania wskazują też istnienie takich, w których koniowatym przypisywana jest szczególna moc, pełnią one rolę symbolu narodowego, dobrostanu, przemiany i szczęścia. Najczęściej spotykane są miejsca, w których podejścia te mieszają się i doświadczamy ich hybrydyzacji.

Ujęcie historyczno porównawcze mówi nam o tym, w jaki sposób losy dwóch gatunków zostały ze sobą splecione, o tym, że ludzie i konie ze sobą się komunikowali i nadawali znaczenia wspólnym, codziennym praktykom. Jak jednak wygląda współczesne codzienne życie koni i ludzi? Jakie obiekty służą łączeniu praktyk a jakie ich puryfikacji? Jakie są warunki procesu „ukonienia” człowieka i „uczłowieczenia” konia?

STAJNIA (RAZEM I OSOBNO)

Kultura wyznacza koniom i ludziom miejsca, w których ma przebiegać ich interakcja. Te fragmenty rzeczywistości charakteryzują się tym, że są terenami ogrodzonymi i dedykowanymi właśnie tym celom. Ogrodzenie terenu, na którym przebywa koń i człowiek ustanawia wspólną przestrzeń praktyk (Wenger 1998), od zawodów jeździeckich poprzez przebywanie na łące. Stajnia to współcześnie podstawowe miejsce życia koni. Nieliczne grupy mają możliwość życia w kontakcie z naturą bez ingerencji człowieka (a nawet i one żyją na ograniczonej przestrzeni, której granicę stanowią ogrodzenia zbudowane przez człowieka). W stajni konie otrzymują jedzenie, picie i stado. W stadzie mogą realizować swoje potrzeby społeczne oraz gwarantować sobie wzajemnie ochronę (Wiatrowska 2018), stając się tylko końmi. Stajnie, ośrodek jeździecki i hodowle koni są obiektami globalnego pejzażu, budującymi ramy dla końskiej codzienności oraz kontaktów międzygatunkowych. Skonstruowane przez człowieka zasiedlane są przez inne gatunki, które wpływają na charakter i dynamikę miejsca (gołębie, jaskółki, myszy i koty). Obiekty te mają zróżnicowaną architekturę. Jedne wyrażają ideę monarchizmu, inne egalitaryzmu, kapitalizmu czy ruralizmu. Niektóre zbudowane są na fundamentach antropocentryzmu, gdzie praca i cele człowieka odgrywają główną rolę a inne podążają za tym, co egalitarne i końskie. Jakikolwiek, niezależnie od tego, czy są budynkiem inwentarskim na dwa konie czy stajnią w pałacach królewskich stanowią skonstruowane przez człowieka miejsce życia koni i jednoczesną przestrzeń interakcji międzygatunkowej. Stajnie to ramy aksjologiczne (Goffman 1974, Cerulo 2009), które wpływają na charakter relacji ludzi i koni. Rozumiem je tutaj jako nie tylko budynki inwentarskie ale także

miejsca dedykowane koniom i ludziom, obejmujące łąki, pola uprawne, padoki, place do jazdy, hale, tory do wyścigów konnych, ogrodzenia i boksy. Pełnią one role aktantów konstytuujących relacje w sieci (Callon 1989, Cerulo 2009). Pastuchy, boksy, hale i inne obiekty wpływają na zachowanie zwierząt ludzkich i nie-ludzkich. W tych ramach i z tymi aktantami negocjowane są końskie działania i ich znaczenia (Latour 2000, Callon 1989).

Rzeczywistość większości ośrodków hodowlanych jest skonstruowana według wytycznych zapewniających spełnienie potrzeb behawioralnych koni, a w mniejszym stopniu ludzi (Łojek 2010, Topczewska, Rogowska 2017). Inaczej jest w ośrodkach sportowych starego typu (hipodromach), gdzie w architekturze obiektu dominują hale treningowe, maneże lub tory wyścigowe. Przykładem takiego obiektu jest Hipodrom Sopot, w którego stajniach i boksach podczas zawodów może przebywać około 200-stu koni ale na padokach już tylko około 80-ciu. Architektura stajni, sposób uporządkowania przestrzeni będzie dawał badaczom możliwość wylaniania wplecionych przez człowieka różnic ontologicznych i ontycznych, nie mówiąc o tych z gatunku społeczno-ekonomicznego. Stajnia z boksami, stajnia ze stanowiskami, stajnia z otwartą przestrzenią wyrażają przecież przyjętą koncepcję porządku społecznego ale także wpływają na kształt relacji między końmi. Posiadanie boksu prowadzi do puryfikacji, indywidualizacji konia i przebywania w ograniczonej przestrzeni. Trwanie na stanowisku, łańcuchu na polu jest swoistym unieruchomieniem, niemożnością naturalnej reakcji na zagrożenie, prowadzi do hibernacji i wzmacnia reakcję agresywną u konia, który nie mogąc uciekać przystępuje do aktywnej obrony. Przebywanie w grupie, w stajni otwartej wzmacnia zaś intensywność relacji społecznych przy ryzyku ograniczenia dostępu do pokarmu¹. Stajnia jest jednak przede wszystkim miejscem spotykania się wielu pól morfogenetycznych (Sheldrake 2001, Kropikiewicz 2016). Przebywający w stajni objęci są efektem rezonansu morficznego, czyli dotykania się i wchodzenia ze sobą w interakcję pól morfogenetycznych różnych gatunków i osobników (Kropikiewicz 2016, 77-80). Jest to uniwersum, w którym spotyka się to, co jest niedostrzegalne, gdzie dokonuje się ciągła wymiana informacji i energii. Uniwersum stworzonym i zarządzanym przez człowieka a modyfikowanym przez wszystkich aktorów.

Przekraczając bramę hipodromu, ośrodka jeździeckiego, próg stajni, padoku i łąki wkraczamy do rzeczywistości społecznej, w której obowiązują inne zasady, w której dystans międzygatunkowy zostaje skrócony a organizacja przestrzeni decyduje o jakości interakcji (Kozak, Budzyńska

¹ Analiza współczesnych tendencji w konstruowaniu i zarządzaniu antropoceniem stajennym pokazuje, że zmierzają one już nie w kierunku eksploracji ale koegzystencji (*padock-paradise*), którego celem jest stworzenie niewidzialnego „więzienia”, gdzie konie doświadczają „pozoru” wolności. Istotny jest tu sposób eksplorowania przez nie ograniczonej przestrzeni i zapewnienia trwałości pastwiskom. Skuteczne gospodarowanie tym zasobem i sterowanie zachowaniami koni daje im szansę na realizowanie końskiej natury „końskie życie”.

2017). Stajnia to „dom” koni. Znakiem tej dominacji w przestrzeni jest wszechobecność i intensywność końskiego zapachu i ekskrementów, którymi przesiąkają ludzkie ubrania i ciała. Równie ważna jest energia relacji, które dzieją się w stadzie końskim. Dona Lee Davis zaproponowała w 2013 roku, aby do opisu tego świata posługiwać się etnografią wielogatunkową. W tej perspektywie człowiek jest towarzyszem innych gatunków, a świat natury i kultury przenika się wzajemnie, co sprawia, że niezwykle trudno jest oddzielić je od siebie. Jest to świat intra-relacyjny, w którym nie ma odrębnych istot, indywidualności, ale wszystko jest ze sobą połączone, jak jeździec i koń, jak człowiek-uwiąz- koń, jak koń-ogrodzenie-człowiek. W intra-relacji opisujemy nie relacje świata ludzkiego i zwierzęcego ale oba — jako spotkanie, styk rzeczywistości. Nie mówimy już o grupie ludzi i o grupie koni, ale o specyficznym mikroświecie, w którym zostały ze sobą te grupy powiązane (*horses-person i horse-agency*), w którym nieustannie rekonstruowane i renegotjowane są warunki (Daspher 2017, Birke 2010, Coulter 2018). Intra-relacyjność w tym wypadku oznacza wzajemne przenikanie się ale także przenoszenie doświadczeń ze stajennego antropocenu do innych mikroświatów.

OGRODZENIE, COŚ CZYLI WYMIANA BEZ-STYKU

Bycie częścią grupy było kluczowe dla przetrwania wśród koni żyjących w naturze. Pozostawanie samemu, oddzielenie od stada jest dla nich bardzo stresującym doświadczeniem (McGreavy, 2012)², które wiąże się z walką i próbą stworzenia własnej grupy przez ogiera. Wspólnotowy charakter życia koni jest coraz częściej respektowany w zarządzaniu stajnią, podobnie jak dostęp do wybiegu, który został wpisany w koncepcję „dobrostanu” koni. Przebywając na wybiegu w grupie, konie tracą swoją indywidualność i stają się reprezentantami swojego gatunku tworzącymi bezimienną wspólnotę-stado. Pojawiają się w niej różne zażyłości i konflikty, które płynnie przechodzą w siebie nawzajem.

Mimo tego każdy wybieg i każda stajnia posiadają swój kres, ograniczenie respektowane przez obecne konie, które dawniej żyły wędrując. Niszczenie pastwiska jest niechcianą konsekwencją utrzymywania koni w jednym miejscu i zamkniętym środowisku. Tradycyjne ogrodzenia pastwiska były wykonywane ze stałych materiałów takich jak kamienie i drewno a później metal. Porządkowały one rzeczywistość w podobny sposób czyli trwały i przez tysiąclecia wyznaczały miejsca ludzi i koni na pustyni i ubogich pastwiskach. Oczywiście konie pokonywały te bariery by zreali-

² dlatego też zaleca się i trzyma się konie w grupach składających się z co najmniej dwóch osobników. Koniom towarzyszą też kozy, owce, osły lub psy. Towarzystwo człowieka jest niewystarczające.

zować swoje potrzeby wędrówki za pokarmem, niszcząc ogrodzenie i uszkadzając same siebie³. Nie mogło to jednak wpłynąć znacząco na zmianę charakteru miejsca i ich relacji. Człowiek rekonstruował ogrodzenie a informacja dawana przez stado koni pozostawała nie-odczytana. Koń i miejsce wracali do siebie.

Elektryfikacja pastwiska była czymś przełomowym. Z jednej strony znacząco ograniczała eskapizm i wzmogła kontrolę nad końmi a z drugiej strony pozwoliła na zmianę zagospodarowania przestrzeni i konstruowanie mobilnych padoków zasilanych wspólnie akumulatorami i fotowoltaiką. Pastwiska nie muszą już mieć „stałego i trwałego charakteru” one dostosowują się do wyobrażeń człowieka na temat potrzeb koni. Mobilne pastwiska mogą podążać za mobilnością koni, wzrostem trawy, obecnością cienia i wodopoju. Z drugiej strony zwiększają dystans między człowiekiem i koniem utrudniając głaskanie, wtulanie i karmienie, zniechęcają człowieka do wejścia na koński teren. Elektryfikacja ogrodzenia maskuje przemoc i dyscyplinę ze strony człowieka, prowadzi do behawioralnych asocjacji, w których dotyknięcie granic kojarzy się z fizycznym cierpieniem (Paton 2003). O ile tradycyjne ogrodzenie stanowiło przeszkodę fizyczną to ogrodzenie elektryczne stanowi barierę psychologiczną a jego materialność ma już charakter symboliczny. Taśmy, które wyznaczają teren, na którym mogą przebywać konie mają kolor niebieski, brązowy i najbardziej popularny- biały. Nie one jednak stanowią o ograniczeniu wolności konia. Podstawową funkcję pełni świadomość ukrytej w nich energii. Skąd konie wiedzą o tym, że w tym ogrodzeniu jest COŚ dla nich niebezpiecznego? Z doświadczenia i obserwacji. Konie uczone są przez człowieka tego, że taśma zawiera w sobie COŚ. Po drugie ogrodzenie, w którym jest energia elektryczna wydaje czasem dźwięk i jest on związany z przejściem ładunku elektrycznego między ogniwami. Po trzecie niektóre konie zachowują się tak, jakby energia elektryczna była tam stale obecna. Niektóre konie mimo tego, że ogrodzenie zostało odpięte od zasilania wykazują lęk przed zbliżeniem się do taśmy. Wydaje się jednak, że większość potrafi rozpoznać swoimi zmysłami, obecność napięcia i pola elektrycznego o czym świadczy fakt wygryzienia trawy znajdującej się najbliżej ogrodzenia, które dokonuje się gdy ogrodzenie jest bez energii elektrycznej. Rozpoznawanie nieobecności kontrolującej energii objawia się zerwanymi taśmami — *casus* Daggera⁴. Świadomość ograniczenia sama w sobie stanowi jednak ograniczenie. Czy możemy sobie wyobrazić dalszą adaptację technologii do wypasania koni? Czy hologramy ogrodzeń sprawdzą się w przyszłości i pozwolą nam dowolnie programować przestrzeń i dawać dostęp do

³ Zwróćmy uwagę, że wiele przeszkód stawianych koniom w zawodach skokowych przypomina przeszkody naturalne (wodę, krzaki) i przeszkody w postaci ogrodzeń.

⁴ Dagger, (mieszkaniec BB), miedziany, ślepy na jedno oko wałach, zrywający ogrodzenie, przechodzący pod i nad ogrodzeniem z taśm, gdy nie jest ono podłączone do zasilania.

odpowiednich pastwisk? Czy konie będą mogły negocjować z hologramami tak jak negocjują z elektrycznym ogrodzeniem?

ZDARZENIE NA-STYKU 13.06.2019

Obszar rezonansu morficznego koni jest siecią połączonych ze sobą obiektów, w których ogrodzenia odgrywają ważną rolę. Grodzenia oddzielają od siebie fizyczność ludzi i koni. Udo-
stępniają i odbierają, gromadzą i separują. Są wykonane z materiałów trwałych i lekkich. Białe
ploty i taśmy są przezroczystymi ścianami, za którymi została schowana soczysta trawa lub stado.
Za tymi ścianami pojawiają się ludzie, którzy przynoszą zapachy i smaki świata. Te ściany zadają
ból, dlatego nie można się do nich zbliżyć nawet jeśli z drugiej strony pachnie trawa albo na ludz-
kiej dłoni pojawia się jabłko. Biała taśma stanowi barierę nie do pokonania dla półtonowej istoty
ale też dla człowieka.

Jednym z elementów zrealizowanego przeze mnie badania dotyczącego codzienności w stajni
była obserwacja koni na padoku. W tym wypadku był to 0,7 hektara terenu ogrodzonego trwale
z taśmą i ogrodzeniem elektrycznym. Padok to piaszczysty teren, który otaczają dwa rzędy ogro-
dzenia, między którymi jest ok. 1,5 m odległości. Jest to pas zieleni, w którym w przeciwieństwie
do padoku rośnie wysoka, zielona trawa i zioła pożądane przez konie. Pozostając w roli obserwa-
tora przebywającego na zewnątrz, zwracałam umiarkowaną uwagę grupy, która przebywała na
padoku. Kontakt wzrokowy nawiązałam tylko z końmi przebywającymi blisko mojego punktu,
skupiając na nich swoją energię. Obserwowane dwa konie (Mozart, Balihara) zachowywały około
pół metra odległości od ogrodzenia a głowę miały zwróconą w moją stronę i zieleni, która nas
dzieliła. W stadzie panował wówczas spokój, bezruch i senność. Konie nie jadły siana i drzemały
w zachodzącym słońcu. Kierując się empatycznym odczuciem, które powstało, gdy uświadomi-
łam sobie, że te dwa konie czują zieleni i mnie, przekroczyłam jeden pas ogrodzenia, doświadczając
niemilego ukłucia przez dotknięcie taśmy i znalazłam się w pasie zieleni i ziół. Oznaczało to,
że ogrodzenie jest podłączone. Mozart i Balihara zbliżyli się, czekali zwrócenia w moją stronę
w pewnej odległości od taśmy. Wiedzieliśmy wszyscy troje co, to oznacza. Wykorzystali moje do-
świadczenie? Może stojąc w tej odległości już dawali znak o obecności energii elektrycznej? Wie-
dzieli też, że skoro przekraczam i schylam się to będę COŚ im podawała. Znając reguły gry w sta-
dzie⁵, szybko zerwałam i spróbowałam podać im trawę w bezpieczny sposób. I ja i konie zachowy-
waliśmy dystans, tak by nie dotknąć ogrodzenia oraz wyglądaliśmy nadciągających koni ze stada.
Mieliśmy moment na to, by uniknąć konfrontacji z Amfim — trzeba było się spieszyć (konie mia-

⁵ W tym stadzie, nowy pokarm jako pierwszy pobiera Amfi, który odpędza inne konie gryzieniem i przegania-
niem. Konie, które stały w odosobnieniu są ostatnimi, które mogą korzystać z pokarmu.

ly uszy zwrócone w stronę, gdzie stał Amfi). Balihara stała metr od ogrodzenia i wyciągała szyję w stronę mojej ręki, ja pół metra od taśmy na palcach przegnięta z wyciągniętą ręką czekałam, aż odważy się wziąć z niej trawę. Szukałyśmy wspólnie bezpiecznego rozwiązania. W jej wypadku najskuteczniejsze okazało się wrzucenie zerwanej trawy w padok, tak by nie musiała się denerwować kontaktem z ogrodzeniem i mną, by mogła zjeść trawę przed nadejściem Amfiego. Mozartowi wystarczyło wyciągnięcie szyi w stronę dłoni. A co gdyby uklucie, które mnie spotkało nie miało źródła w zasilaniu elektrycznym?

Ogrodzenie elektryczne stanowi bolesną barierę w kontakcie między końmi i ludźmi. Jej bolesność jest podwójna: po pierwsze budzi lęk a po drugie zadaje fizyczny ból. I tak jeśli karmimy konie a sami dotkniemy ogrodzenia przekazujemy naszą ręką bolesne doświadczenie. I dla nich i dla ludzi kontakt przez ogrodzenie przestaje być przyjemny. Konie i ludzie pozostają w swoich uniwersach, ograniczając kontakt fizyczny do wzajemnego widzenia, słyszenia i czucia, modyfikując swoje praktyki.

WIELKANOCNE ZAWODY BALONOWE 2019

Truizmem jest stwierdzenie, że antropogen (Bińczyk 2017) zmusza Innych do adaptacji (Hoczyk 2014). 19 kwietnia 2019 roku w stajni, w której realizowałam projekt miało miejsce zdarzenie niezwykle, które przerwało rytualny, codzienny łańcuch wymiany, konfrontując konie i ludzi ze schodzącymi do lądowania balonami. Był ciepły i pochmurny wieczór, konie przebywały jeszcze na padoku, w bezruchu oczekując przywołania na kolację. Petra jako jedyna stała zwrócona w stronę północną. Przyciągnęła moją uwagę ponieważ zaczęła opuszczać i podnosić głowę, przy czym wzrosło napięcie jej ciała, a ostatecznie wzrok skierował się w stronę lasu. Podążając za jej uwagą zobaczyłam to, COŚ. Był nim pierwszy (jak się potem okazało z kilkunastu) balonów, który leciał w stronę stajni. Wylanianiu się kolejnych balonów, towarzyszył dźwięk ludzkich rozmów, syk gazu, widok i dźwięk ognia oraz seria kolorów. Konie początkowo przebywały w bezruchu, skupiając swoją uwagę na tych obiektach. W pewnym momencie COŚ zmieniło się w nich. Na padoku zakłębiło się od kurzu galopady, bryknięć, nagłych zmian kierunków. Zapanował uporządkowany chaos utrzymany w ramach zagrody. Niektóre konie przystawały, inne się rozpędzały, potem rozpędzały swoich towarzyszy, wydając z siebie rzenie, prychanie i fukanie. Zarządca stajni podjął decyzję o otwarciu bramy podoku i wpuszczeniu koni do stajni na kolację. Nikt jednak nie był głodny. Respektując białe taśmy, w których nie było energii elektrycznej, konie wykonywały szaleńcze galopady z padoku do stajni i ze stajni do padoku. Ich energia pobudzona obecnością latających obiektów była poza kontrolą ludzi pracujących w stajni. Tam, gdzie my zobaczyliśmy piękno one poczuły niepokój, a w stadzie przebiegało COŚ, niewidzialna iskra, która sprawiła, że

oddalo się ono końskiej metodzie osławiania nieznanego-wspólnemu ruchowi. One widziały balony, my naziemni ludzie staliśmy się niewidoczni. Po 10 minutach od momentu pojawienia się balonów część z nich przeżuwała owies w swoich boksach, inne stały na padoku i jadły siano, reagując już tylko drżeniem i nasłuchem przy przelotach ostatnich balonów. Nikt nie próbował sforsować ogrodzenia, wydostać się poza stajnię. Ucieczka była symboliczna i interwałowa. Czym będą dla nich kolejne zawody balonowe?

EPILOG

Historie stajennej codzienności są dziejącymi się negocjacjami międzygatunkowymi. W ramach biokomunikacji ustalane są znaczenia poszczególnych elementów i czynności oraz innych zdarzeń (choćby ustalenie znaczenia ataku much, czy latającej na wietrze foli/lub przelotu balonów, wskazywanie przez konie braku wody), aktorzy uzgadniają czy cele ludzkie czy końskie stanowiąc będą fundament wspólnej praktyki. Przestrzeń stanowi dla nich podstawową ramę i jedno z kluczowych zagadnień. Wyloniona z natury stajnia/ośrodek jeździecki, oddzielona od *urabanum* jest trwała w swych ramach. Jako obiekt pełniący funkcję „więzienia” dla koni staje się przestrzenią prowokującą do modyfikacji, prób przekroczenia opresyjnych ram, ale i miejscem rezonansu morfogenetycznego, w którym konie uczłowieczają się i ludzie ukonniają. W takich miejscach posługujemy się nawzajem swoimi językami niewerbalnymi i energetycznymi. Okazujemy sobie empatię, obojętność i dominację a nasze tożsamości przepływają w siebie w arbitralnie wyznaczonym polu.

Literatura:

- Alexander, David; 1963, *The History and Romance of the Horse*, New York, Cooper Square Publishers
- Armstrong, Oma Kristin; 2010, *Between Trust and Domination: Social Contracts between Humans and Animals*; w: *World Archeology*, 42 (2), 175-187
- Barad, Karen; 2003, *Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter*; w: *Journal of Women in Culture and Society*, vol. 28, no. 3, The University of Chicago
- Barad, Karen; Adam Kleinman; 2012, *Intra-actions*; w: *Special dOCUMENTA*, 13, Issue of Mousse Magazine, Milan
- Barclay, Harold B.; 1980, *The Role of the Horse in Man's Culture*, London, Allen
- Barcz, Anna; Monika Dąbrowska; 2014, *Zwierzęta, gender i kultura: perspektywa ekologiczna, etyczna i krytyczna*, Lublin, N-aukowiec
- Bielczyk, Ewa Katarzyna; 2010, *Wpajanie cech człowieka na przykładzie wybranych gatunków*; w: *Kosmos*, tom 59, Numer 3–4 (288–289), 451–457, <http://kosmos.icm.edu.pl/PDF/2010/451.pdf>

- Bińczyk, Ewa; 2017, Dyskurs antropocenu a marazm środowiskowy początków XXI wieku; w: *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*, z. 120, 47-50
- Birke, Lynda; 2007, Learning to Speak Horse: The Culture of Natural Horsemanship; w: *Society and Animals*, vol. 3, 217-241
- Birke, Lynda; Joanna Hockenhull; Emma Creighton; 2010, The Horse's Tale: Narratives of Caring for/about Horses; w: *Animal and Society*, vol.18, 331-347
- Birke, Lynda; 2012, Unnamed Others: How Can Thinking about "Animals" Matter to Feminist Theorizing? w: *NO-RA Nordic Journal of Womens Studies*, June
- Bourjade, Marie; Bernard Thierry; Myriam Maumy; Odile Petit; 2009, Decision-making in Przewalski horses (*Equus ferus przewalskii*) is driven by the ecological contexts of collective movements; w: *Ethology*, 115, 4, 321-330
- Bourjade, Marie; Bernard Thierry; Martine Hausberger; Odile Petit; 2015, Is leadership a reliable concept in animals? An empirical study in the horse; w: *Plos One*,
<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0126344>
- Bracegirdle, Hilary; Patricia Connor; 2000, *The Essential Horse*, London, Philips Wilson Publishers
- Braidotti, Rosi; 2014, *Po człowieku*. Przel. Joanna, [Kowalczyk](#) Agnieszka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Broke; 2018, Prezentacja fundacji w trakcie konferencji: *Equine Culture in Transition*, Leeds
- Cacic, Mato; 2014, The most significant ancestors in Lipizzan horse breed, UDK 636.082.21 Izlaganje sa znanstvenog skupa; w: *Conference paper (101) STOČARSTVO*, 68 (4), 101-106
- Callon, Michel; 1986, Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fishermen of Saint Briec Bay; w: J. Law (ed.), *In Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?* 196-233, Boston: Routledge
- Celuro, Karen; 2009, Nonhumans in Social Interaction; w: *Annul Review of Sociology* nr 35, 531-52
- Chamberlin, Edward J.; 2006, *Horse: How The Horse Has Shaped Civilizations*, New York, Blubridge
- Chamove A.S.; O. J. Crawley-Hartrick; K. J. Stafford; 2002, Horse reactions to human attitudes and behavior; w: *Anthrozoös*, 15, 323-331
- Clutton-Brock, Kristin; 1992, *Horse Power, History of the Horse and the Donkey in Human Societies*, National History Museum, London, 1992
- Coulter, Kendra; 2016, *Animals, Work and the Promise of Interspecies Solidarity*, London, Palgrave Macmillan
- Coulter Kendra; 2018, Challenging Subjects: Towards Ethnographic Analyses of Animals; w: *Journal of American Anthropology*, 46-71
- Cousque, Glen Olivier; 2018, Action research with and for equines: Transforming the welfare of working equines in international mountain tourism, presentation Leeds, *Equine Culture in Transition*
- Dashper, Katherine; 2017, Listening to Horses: Developing Attentive Interspecies Relationships through Sport and Leisure; w: *Society and Animals*, 25 (3), 207-24
- Derry, Margaret E.; 2006, *Horses in Society: A Story of Animal Breeding and Marketing Culture 1800-1920*, Toronto, University of Toronto Press
- Domańska, Ewa; 2006, Ecology, human subject; w: *Social & Cultural Geography*, vol. 4, 505-523
- Domańska, Ewa; 2010, *Humanistyka nie-antropocentryczna a studia nad rzeczami*, Warszawa, 9-21
- Dorohostajski, Krzysztof Mikołaj; 1861, *Hippika to jest księga o koniach*, Kraków
- Dyakowski, Bohdan; 1911, *Koń — towarzysz człowieka*, Warszawa
- Edwards, Elwyn Hartley; 2000, *The New Encyclopedia of the Horse*, London, Dorling Kindersley Book

- Ferrando, Francesca; 2016, *Humans Have Always Been Posthuman: A Spiritual Genealogy of the Posthuman*; w: D. Banerji; M. R. Paranjape (eds.), *Critical Posthumanism and Planetary Futures*, Springer, October
- Fleischer, Michale; 2005, *Komunikacja międzygatunkowa. Przypadek człowiek — pies*; w: *Język a Kultura*, tom 15, Acta Universitatis Wratislaviensis, 223-243
- Goffman, Erving; 1974, *Frame analysis: An essay on the organization of experience*, Cambridge, MA, US: Harvard University Press
- Hausberger Martine; Helene Roche; Henry E. Severine; Kathalijne Visse; 2008, *A review of the human–horse relationship*; w: *Applied Animal Behaviour Science*, 109, 1-24
- Hoczyk, Julia; 2014, *Posthumanizm a podmiotowość nie-ludzkich zwierząt. Przegląd wybranych problemów komunikacji międzygatunkowej i „międzypodmiotowej”*; w: Anna Barcz; Magdalena Dąbrowska (red.), *Zwierzęta, gender i kultura. Perspektywa ekologiczna, etyczna i krytyczna*, s. 137-153
- Johns, Catherine; 2006, *Horses: History, Myth, Art*; Harvard University Press, Cambridge, MA, USA
- Jurmain, Suzanne; 1989, *Once Upon a Horse: A History of Horses and How They Shaped Our New York*, History Harper Collins Publishers
- Konecki, Krzysztof; 2008, *Dotyk i wymiana gestów jako element wytwarzania więzi emocjonalnej. Zastosowania socjologii wizualnej i metodologii teorii ugruntowanej w badaniu interakcji zwierząt i ludzi*; w: *Przegląd Socjologii Jakościowej*, tom IV, nr 1
- Kowalczyk, Ula; 2018, *Jaki koń jest każdy widzi*, Alfabetyczny Zbiór 300 konizmów, Warszawa
- Kozak, Agnieszka; Budzyńska, Monika; 2017, *Interakcje człowiek-zwierzę w aspekcie dobrostanu i użytkowania koni*; w: *Wiadomości Zootechniczne*, 1, 94–100
- Kropikiewicz, Honorata; 2016, *Porozumienie w świecie zwierząt*, Biokomunikacja, Poznań, Prodruck
- Krüger, Konstanze; Birgit Flauger; Kate Farmer; Charlotte Hemelrijk; 2014, *Movement initiation in groups of feral horses*; w: *Behavioural Processes*, 103, 91-101
- Latour, Bruno; 2000, *When Things Strike Back: A Possible Contribution of Science Studies to the Social Sciences*; w: *British Journal of Sociology*, vol. 51, nr 1, 115
- Latour, Bruno; 2010, *Splatając na nowo to, co społeczne*, przeł. Krzysztof Abriszewski
- Levine, Marsha; 2005, *Domestication and early history of the horse*; w: D. S. Mills & S. M. McDonell (eds.), *The domestic horse. The Origins, Development and Management of its Behaviour*, Cambridge University Press
- Luna, Daniela; Tamara Tadich; 2019, *Why Should Human-Animal Interactions Be Included in Research of Working Equids' Welfare?* w: [Animals](#), 9 (2), 42
- Łojek, Jacek; 2010, *Warunki utrzymania koni a dobrostan zwierząt*, Pdf
- Maurstad, Anita; Dona Davis; Sarah Cowles; 2013, *Co-being and intra-action in horse-human relationships: a multi-species ethnography of be(com)ing human and be(com)ing horse*; w: *Social Anthropology*, vol. 21, 3
- McGreevy, Paul; 2012, *Equine Behavior 1st Edition, A Guide for Veterinarians and Equine Scientists*, Saunders
- Mitsuda, Tatsuya; 2007, *The horse in European history, 1550-1900 (Doctoral thesis)*, <https://doi.org/10.17863/CAM.16030>
- Olsen, Sandra; 1995, *Horses Through Time*, New York, Roberts Rinehart Publishers
- Paton, Paul; 2003, *Language, power, and the training of horses*, *Zoontologies: The question of the power*, Minnesota Press

- Sheldrake, Rupert; 2001, *Nowa biologia Rezonans morficzny i ukryty porządek*, przeł. Filipczuk Magdalena, Virgo, Warszawa
- Topczewska, Jadwiga; Anna Rogowska; 2017, Ocena warunków utrzymania koni w wybranych stajniach; w: *Roczniki Naukowe Polskiego Towarzystwa Zootechnicznego*, t. 13, nr 4, 67-75
- Wenger, Etienne; 1998, *Communities of practice: Learning, meaning and identity*; w: *Journal of Mathematics Teacher Education*, 6 (2), 185-194
- Westerman, Frank; 2013, *Brother Mendel's Perfect Horse: Man and Beast in an Age of Human Warfare*, translated by Garrett Sam, Vintage Digital
- Wiatrowska, Agata; 2018, *Horse Sense*, Materiały szkoleniowe, pdf
- Wolińska K.; Łuczyńska M.; Jaworski Z.; 2012, Analiza zaburzeń behawioralnych u koni rekreacyjnych w wybranych ośrodkach jeździeckich województwa pomorskiego i warmińsko mazurskiego; w: *Rocz. Nauk. PTZ*, 8 (1), 73-81
- Xenophon; 1962, *The Art of Horsemanship*, Translated by M. H. Morgan, London, Allen
- Zawojski, Piotr; 2017, Posthumanizm czyli humanizm naszych czasów; w: *Kultura i czas*, 32, 89-95